

Nándori Nikoletta Petra¹

Szakmatörténeti forrásajánló

PILCH Jenő szerk. (1936): A hírszerzés és kémkedés története. I–III. Budapest, Franklin Társulat.

A háromkötetes mű 1936-ban Pilch Jenő szerkesztésében jött létre. A díszkötésekben összesen mintegy 1154 oldalon keresztül nyújt betekintést a hírszerzés történetébe az olvasó számára. Az előszó tanúsága szerint a kötetek több szerzőtől származnak, akiknek nevét a szerkesztő nem fedi fel. Az írók véleménye alapján a korabeli, hazánkban és külföldön megjelenő szakmai írások ugyan foglalkoztak a témával, de lényegének lelkiismeretes bemutatása elmaradni látszott. Az állam működését a katonai szolgálati oldalról közelíti meg, így e leírás által teljesebb képet kaphat az olvasó a felszínen történő lépések magyarázatára. A szolgálati feladatok ellátása a hadvezetőség legfontosabb segítő eszköze volt, amelynek lehetőséget biztosított a felesleges vérontások elleni küzdelemben. Az alapos munkával szerzett információk birtokában a megfelelő időben történő közbelépés által megelőzhetőkké váltak a kialakulni látszó súlyosabb bűncselekmények.

A kémkedés céljaként olyan támpontok keresése vált szükségessé, amely a felső vezetés hadászati elhatározásaihoz, illetve a középső vezetés hadműveleti terveinek felépítéséhez voltak szükségesek. A szerzők szerint a kémkedés mint harcmód eredményeiben olyan hatásos lehet, hogy azt ma egyik állam sem nélkülözheti. Az a fontos szerep, amelyet a hadviselésben tényleg betölt, érdemessé teszi arra, hogy a vezetés fokozottabb mértékben foglalkozzék vele. A hírszerzés és kémkedés történetét és célját bemutató mű az ókorig nyúlik vissza, amelyet egészen a megjelenéséig nyomon követhet az olvasó.

A szerkesztő, Pilch Jenő József katonatiszt, hadtörténész, katonai szakíró 1872-ben született, és a kötetek megjelenését követő évben hunyt el. A mű megjelenése a két világháború közötti viszontagságos korra tehető, amely kellően megalapozta a szerkesztőben, hogy e témával foglalkozzék. A három kötet a kronológia jól felépített logikai láncá mentén halad, és eszerint mutatja be, hogy az egyes korokban mely kihívások álltak a középpontban, és az adott célok érdekében milyen meghatározott feladatok voltak, és milyen megoldások születtek azokra. A különböző korokon átívelő

¹ Nándori Nikoletta Petra hallgató, Nemzeti Közszerzési Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola.

eseményeket természetesen a korabeli technikai újítások is befolyásolták, amelyek a hírszerzés során mindig is sarokpontok voltak.

A hírszerzés és a kémkedés történetének *első kötete* az ókortól egészen az első világháborút megelőző időszakig terjedő korszakot fejt ki. Az információk begyűjtése és értékelése elengedhetetlen része volt a mindennapok túléléséhez már az emberiség megjelenésétől kezdve.

A hírszerzés módjai és a híradás eszközei az ókortól lényegét tekintve alig változtak. Az adott kor technikai újításai, mint a távíró feltalálása, a villamosság tették egyre könnyebbé és gyorsabbá a fejlődését. A hírszerző eszközök fejlődését öt korszakra bontva lehet megkülönböztetni: szóbeli, írásbeli, staféta-futárrendszer, távíró és villamosság.

A kémkedés virágkoraként tartják számon a középkort, amikor is nagy szerepet töltött be belső kémkedés, besúgás, gyanúsítás és rágalmazás alakjában. Tovább folytatódott az utazgató kereskedők hírszolgálat is. Számtalan kém dolgozott az ellentétes oldalakon. Megbízásuk részét képezte a bosszúvágy, az irigység vagy akár a köpönyegforgatás. Mindkét oldal teljes erővel, kíméletlenül csapott le arra, akit alapos okkal vagy alaptalanul gyanúsnak mondtak a besúgók jelentései, és a tömeges vagyoneklobzás és száműzés is napirenden volt.

Velence természeti adottságainak köszönhetően kényszerült hódító szerepére. Mindenben más országok termékeire szorultak. A velencei diplomácia a legjobb hírű volt az egész világon, a velencei diplomaták, kémek és hírszerzők tökéletes megfigyeléseket végeztek az idegen államokban, és klasszikus jelentéseket küldtek a politikai helyzetről, a gazdasági viszonyokról és a vezető államférfiakról.

A hírszerzés és kémkedés a magyar hadviselés szolgálatában egészen a honfoglalás koráig visszavezethető. A nomád és félnomád pusztai életnek elmaradhatatlan kísérője volt a szomszédok közti, gazdasági okokból eredő torzalkodás. Mindkét félnek az volt az érdeke, hogy sokat tudjon a szomszédok erejéről, jó és rossz szándékáról. Ez azonban csak megbízható hírszerzés és kémkedés útján volt lehetséges. A különböző korok mind-mind különböző feladatokat róttak a kémek és felderítők eredményes munkája érdekében vívott harcban.

A Rákóczi-kor titkos hír- és üzenetküldő szolgálatának egyik érdekes fejezete volt a titkosírás kiterjedt használata. Ez a gyakorlat a parancsnoki levelezés technikáját és a titkos kulccsal való levelezés különböző rendszereit magas szintre emelte. A levelek, harctéri jelentések futárpostával jutottak célba, mivel az oda vezető út számos akadály lehetőségét hordozta magában, ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a titkosírással írt üzenetek kulcsait csupán az író és a címzett ismerje.

A szabadságharc idején, amikor egy nemzet szabadságáért vívott harcában az ország egész lakosságának közös érdekévé vált a hadra kelt seregnek segítséget nyújtani, a hírszerző- és kémhálózat szakszerű kiépítése felgyorsult. Az ellenségekről való hírek szerzését a felkészült központi vezetői nem kizárólag katonai felderítő szolgálat és titkos katonai kémkedés tárgyának tekintették, hanem erre nyílt rendeletekben is felhívták az ország lakosságának figyelmét.

Pilch véleménye szerint Szemere Bertalan belügyminiszter nagy körültekintéssel szervezte meg az akkori államrendőrséget. Különösen a nemzetiségi vidékeken volt fontos, hogy az államrendőrség közegei ne csupán a szó szoros értelmében vett

rendőri közbiztonsági szolgálatot végezzék, hanem hogy bizalmas úton szerezzenek híreket a más nemzetiségű lakosok magatartásáról is.

A szerzők véleménye mentén haladva, Nagy Frigyes az állambiztonsági szolgálatnak erre az ágára nagy hangsúlyt fektetett, és e tevékenységét két irányba folytatta: titkos és furfangos diplomáciai, külpolitikai intézkedések alakjában és a hírszolgálat, kémkedés szabályozásában a hadra kelt sereg működési területén. Uralkodása folyamán nemcsak a diplomáciai és a katonai kémkedés ágazataival találkozunk, hanem gazdasági kémkedéssel is. Mindhármat kitűnően megszervezte, fölfejlesztette. A kémiszolgálat renoméja nőtt, bár megbecsülésében még nem tartott ott, ahol a 19. és 20. században, amikor is a háborúkban az ellenségtől elfogott és halálra ítélt kémeket már vértanúként és nemzeti hősként is tisztelték, ha vállalkozásuk rugója hazafias lelkesedésnek volt köszönhető. Nagy Frigyes hamar felismerte a kémkedés hadviselésben betöltött, el nem hanyagolható jelentőségét. Az ellenséges haderők előkészületeinek, felvonulásának, terveinek bizalmas utakon való felderítését a csatához közeledő seregek helyzetének, erejének kipuhatolását elsőrendű feladatnak tekintette. „Ha az ember jó előre tudná ellenségeinek szándékát, akkor annak legyőzésére gyengébb haderő is elég volna.”²

A kémekkel való érintkezés Napóleon idejében is rövidebb távolságokra vonatkozott, szóbeli utasítások és beszámoló jelentések révén történt. Rendőrminisztere Fouché volt, aki kifogástalanul működő szervezetet működtetett, titka alantasainak önállóságra és felelősségre nevelése volt.

A második kötetben a 19. századvégi hírszerzés és kémkedés módszereit és eszközeit veszik górcső alá a szerzők, vagyis a titkos és nyilvános hírszerzést, a diplomát, a katonai attasék, a hírszerző tisztek, a titkos ügynökök működését, a hírszerzés központi és az angol *Intelligence Service* szervezetét.

A hírszerzőket nem csupán feladatkörük ellátása különböztette meg egymástól, már kiválasztásuk és képzésük is különböző irányokba tarthatott. A kötet a különböző szakterületek általános jellemzőin túl néhány nevezetesebb kémesetet is bemutat.

A hírszerző szolgálatok fontossága mellett azt az alapvető igazságot fejti ki, miszerint a hírszerzés és a kémkedés szervezése békeidőben legalább olyan fontos, mint háború idején. Aki csak minimálisan is ismeri a történelmet és a hadviselés technikáját, azt az óriási hatalmi erőpróbát, amelyet különösen a modern hadviselés jelent, annak tisztában kell lennie azzal a ténnyel, hogy az a hírszerzés, amely csak a háború megüzenésének napján kezdi meg működését, nem érhet el valódi eredményeket. A modern hírszerző szolgálat alapelve, hogy már békében pontos értesüléseket kell szerezni minden kérdésről, ami a hadvezetőséget háború esetén érdekelheti, vagyis a háború megindulásának napján az ellenfél helyzetének tökéletes ismeretében kell megkezdnie hadműveleteit. „A modern hírszerző szolgálat szervezése tehát azon az alapon épül, hogy a hírszerzés és kémkedés szolgálata a békében végzi el feladatának és hivatásának legértékesebb és legjava részét.”³

A hírszerzés és kémkedés rendszerének egyik legkitűnőbb összefoglalása Mennevée *L'espionnage internationale en tems de paix* (Nemzetközi kémkedés a békeidőben)

² PILCH 1936, I. kötet, 251.

³ PILCH 1936, II. kötet, 7.

című, kétkötetes hatalmas munkája, amely először foglalja nagyobb rendszerbe a hírszerzés és kémkedés módszereit és eszközeit.

Mennevéé abból indul ki, hogy minden állam politikája két irányban működik; egyfelől ismernie kell mindazokat a tényezőket, tényeket és elemeket, amelyek belső politikáját hasznosan vagy károsan befolyásolhatják, másfelől pedig pontosan kell ismernie mindazokat a célokat, szempontokat és terveket, amelyeket a külföldi államok maguk elé tűztek az illető állammal való viszonyukban. És e tekintetben mind-egy, hogy valamely állammal baráti, szövetséges, feszült vagy ellenséges viszonyban van-e az állam, mert könnyen megtörténik, hogy a tegnapi ellenség mára jó barátta válik és fordítva. Ennélfogva minden állam szükségét érzi, hogy fenntartson hivatalos vagy nem hivatalos, nyílt vagy titkos szervezeteket, amelyeknek az a feladatuk, hogy megszerezzenek számukra minden hasznos információt, illetőleg minden olyan értesítést, amelyekből kellőképpen tájékozódhatnak a többi állam külpolitikájára vonatkozólag. E feladat egy részét elvégzi a politikai rendőrség, ennélfogva ez esetben is csak azokat a módszereket és eszközöket kell rendszerbe foglalni, amelyeket az állam politikai tényezőinek kell alkalmazniuk.

A *hírszerzés és kémkedés eszközei a világháborúban* című fejezetben az olvasó megismerheti az árokmegfigyelők, hírszerző tisztek, gyalogsági megfigyelők, felderítő járőrök, propagandajárőrök, tüzérmegfigyelők, tüzér hang- és fénymérők, kötött léggömbök, távbeszélő-lehallgatás, távfényképezés, rádiólehallgatás, repülő, zsákmányolt okmányok, iratok és térképek, csapatok által kiküldött kémek, a hadszíntér lakossága, az ellenségtől hozzánk átfutó katonák, szökevények, hadifoglyok, hadifogságból hazatérő saját katonáink, a szövetséges államok közlései, sajtóközlemények, a cenzúrák összefoglalásai, a katonai attasék jelentései, a saját polgári hatóságok közleményei, a belső hírszolgálat közleményei, frontpropaganda, rejtjelmegoldás és végül az elkülönítteten felállított hírszerzőállomások és központból kiküldött kémek jellemzőit.

Az eszközök felhasználhatósága, a különböző feladatkörökben betöltött szerepük, alkalmazhatóságuk feltételei és korlátai részletes példákon keresztül válnak megismerhetővé a kötet tanulmányozása során.

A *harmadik kötet* első fejezete a nők kémkedésben betöltött szerepét fejti ki. A kémnők történeteit tárgyaló bekezdések tanúbizonyságot tesznek hírszerzésben betöltött helytállásukról és alkalmazhatóságukról.

Az ipari és gazdasági kémkedés a világháború előtt úgyszólván teljesen ismeretlen fogalom volt. Egy nemzet sem értékelte megfelelően az ipari kémkedés várható eredményeit, és így tisztában sem lehetett annak hatalmas jelentőségével. A szabotázs veszedelmesebb, mint a kémkedés. A kémkedés útján elvesztett értékeket esetleg lehet pótolni vagy megváltoztatni, a szabotázs által megsemmisülteket azonban nem.

Pilch szerint, ha a kémkedésnek az a célja, hogy az ellenség vagy általában bármely idegen állam katonai és politikai viszonyaira vonatkozólag megbízható értesüléseket szerezzen abból a célból, hogy ezek alapján békében és háborúban meg lehessen bénítani az illető államot, akkor a propaganda közeli rokona a kémkedésnek, legalábbis céljait illetőleg mindenképpen. A propaganda nem egyéb, mint a közvélemény mesterséges befolyásolása. Annak a propagandának, amely idegen államok ellen irányul, az a célja, hogy az idegen országok polgári közvéleményét és haderejét olyan irányba befolyásolja, hogy a polgárság is, a katonaság is elveszítse ellenálló erejét, és kész

zsákmányává legyen az ellenséges hatalmaknak. *Nicolai* ezredes szerint a kémkedés és a propaganda a monarchiában annyira összefonódott egymással, hogy egyik a másik nélkül elképzelhetetlenné vált.

A propaganda eszközei a szerzők szerint: az élőszó, a sajtó, a rádió, a színház, a film és általában a modern hírközlés és gondolatközlés minden eszköze. Modern eszközei közé tartoztak akkoriban a postagalambok is, amelyeket az ellenséges ország területén élő titkosügynökök használtak.

A sajtó és a cenzúra a hírszerzés szolgálatában című fejezet tanúsága alapján elmondható, hogy tévedés volna azt hinni, hogy a sajtónak egyetlen munkája és feladata a propaganda. A propaganda leghatalmasabb eszközei a rölapok, röpiratok, füzetek, könyvek, képek és fényképek, filmek, rádió. A napi sajtónak is természetesen fontos szerepe volt békében és háború idején egyaránt. Háború idején különösen jelentőségteljes és értékes szolgálatokat végezhetett valaki azzal, hogy cikkeiben a nemzet egységét, a hazafias életérzést, a győzelemre irányuló akaratot és harckészséget hangsúlyozta. Mindemellett háttérbe szorított minden egyéni, üzleti és pártérdeket, minden vitát és személyeskedést, minden belpolitikai versengést, hiszen minden egyébnek jelentősége eltörpül a harcok sikere mellett.

A hírszerzés és a kémkedés történetét kutató, ahhoz széles körű forrásanyagot felhasználó Pilch Jenő és szerzőtársai számára a kötetek létrejöttének aktualitását az 1935–1936-os években napvilágot látott, nagy port kavarázó események is alátámasztották. A sajtó hasábjain a kémek elítéléséről és a szigorú bírósági ítéletekről megjelenő híreket mintegy magyarázatul szánták a háttérben zajló események láncolatára. Az összefüggések bonyolult eseménysorozatát kézben tartani már akkor sem volt egyszerű. Különböző korokból olvasgatva, változatos történetekkel tarkítva szembesítik az olvasót a szerzők azzal a háttérben zajló, összetett hírszerző munkával, amelyért ritkán jár elismerés. Jelentősége azonban vitathatatlan, hisz az alapos hírszerzésnek köszönhetően sok-sok emberéletet sikerült megmenteni az idők folyamán.

A mű megjelenése óta eltelt közel száz év mit sem vont le jelentőségéből és alkalmazhatóságából. Érdek kontra ellenérdek, hírszerző kontra kém – ezek a szembeállítások éreztetik az országok szuverenitásának megőrzésében betöltött nagy jelentőségüket. A modern technikai újítások eszköztára lehetőséget ad, hogy az alkalmazott módszerek az aktuális jogszabályi kereteken belül, a kreativitás szabta korlátok között segíthessék az adott ország autonómiájának megőrzéséért vívott harcát.